

УДК 378:001.89:656.61.052

Олена Дягілева,
викладач вищої категорії,
заступник начальника Морського коледжу
Херсонської державної морської академії
з навчально-методичної роботи

ВПЛИВ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ СТУДЕНТІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МОРСЬКОГО ПРОФІЛЮ

Стаття присвячена проблемі удосконалення професійної підготовки у вищих навчальних закладах як однієї з умов конкурентоспроможності майбутніх фахівців морської галузі, обґрунтовано формування науково-дослідницького середовища. Зосереджуючись на питаннях професійної адаптації, автор наголошує також на важливості підготовленості майбутнього фахівця морської галузі до активної творчої діяльності.

Ключові слова: науково-дослідницьке середовище, професійна підготовка, професійне самовизначення, професійна адаптація, творча діяльність.

Статья посвящена проблеме совершенствования профессиональной подготовки в высших учебных заведениях как одного из условий конкурентоспособности будущих специалистов морской отрасли, обосновано формирование научно-исследовательского среды. Сосредоточиваясь на вопросах профессиональной адаптации, автор подчеркивает также важность подготовленности будущего специалиста к активной творческой деятельности.

Ключевые слова: научно-исследовательская среда, профессиональная подготовка, профессиональное самоопределение, готовность, профессиональная адаптация, творческая деятельность.

The article is dedicated to the problem of improvement of vocational training of youth in higher educational institutions, as a basic training condition for the competitiveness of the future maritime specialists. Focusing on professional availability and formation issues, the author also stresses the importance of efficiency of future specialist for active creative activity.

Key words: scientific-research environment, vocational training, professional self-determination, efficiency, professional adaptation, creative activities.

Процеси, які відбуваються в нашій державі, ініціюють зміни в усіх соціально-економічних галузях суспільства, суттєво змінюють взаємовідносини на ринку праці, що здійснює вплив на удосконалення підготовки фахівців, зокрема і морської галузі. У зв'язку з цим сучасна освітня підготовка має забезпечити прискорену адаптацію молоді до нових суспільних відносин, що в свою чергу сприятиме їх високій конкурентоспроможності в умовах ринкової економіки. Тому сьогодні ставиться до особистості підвищені вимоги щодо фахового рівня і психофізіологічних якостей майбутніх спеціалістів, зростає інтенсивність професійної мотивації, її емоційно-моральна привабливість для студентів, що в кінцевому рахунку позитивно впливає на їх професійне становлення.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив встановити, що проблема професійної підготовки майбутніх фахівців досить ґрунтовно досліджена у працях вітчизняних і зарубіжних вчених (О. Дубасенюк, І. Зязюн, Г. Кремень, Н. Кузьміна, Н. Ничкало, В. Серіков, С. Сисоєва, В. Сластенін, Г. Чобітько та ін.). Багатоаспектно проблеми професійної підготовки у вищих навчальних закладах морського профілю розкривалися у дослідженнях О. Гуренкової, В. Захарченко, С. Козак, М. Кулакової, І. Сокол, В. Тітяєва та ін.

Однак, проблема взаємодії освітнього та науково-дослідного середовищ у процесі професійної підготовки студентів морських вищих навчальних закладів вивчена недостатньо, тому мета нашого дослідження полягає у з'ясуванні впливу науково-дослідницького середовища на професійну підготовку майбутніх фахівців морської галузі.

Педагогічна наука виділяє два головні підходи до проблеми вибору професії: функціональний, коли готовність людини до професійної діяльності розглядається у зв'язку з психічними функціями, формування яких вважається необхідним для досягнення високих результатів діяльності, і особистісний, де розглядаються особистісні передумови успішної діяльності, до яких відносять удосконалення психічних процесів, станів і якостей особистості, необхідних для ефективної професійної діяльності. Ми вважаємо, що професійне самовизначення молоді – системне особистісне утворення, що має власну динамічну структуру, компоненти якої взаємодіють, розвиваються і піддаються цілеспрямованому формуванню та у своїй сукупності забезпечують самостійний вибір майбутньої професії.

З огляду на зазначене, можна стверджувати, що структура професійної адаптації в навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів морського профілю охоплює не тільки засвоєння студентами певної професійної діяльності, а всі сфери їх життєдіяльності, що пов'язані з виробництвом і соціальними умовами існування. Адаптаційні зв'язки та відносини майбутніх фахівців цієї галузі виявляються в кількох сферах: професійній, організаційній, міжнародній, полікультурній, матеріально-

побутовій, соціально-психологічній і сфері дозвілля. Така диференціація відображає специфіку процесу професійної адаптації в кожній сфері, формує уявлення про основні компоненти, а також умови ефективної реалізації.

Професійна підготовка фахівця, яка здійснюється у вищих навчальних закладах морського профілю, є багатофакторним явищем. Одним з її компонентів є «професійна адаптація», успішне протікання якої дає майбутнім фахівцям шанс набуті рівня професіоналізму і бути конкурентоспроможними на ринку праці не тільки нашої країни, а й в інших країнах світу. Професіоналізм – це певна перспектива, яка в деякій мірі доступна кожному фахівцю з огляду на вплив об'єктивних чинників та індивідуальних можливостей. Традиційно вважається, що окрім професійних знань і практичних умінь, професіоналізм фахівця, наприклад, морської галузі, об'єднує комплекс практичних умінь і навичок. Критерієм розвитку професіоналізму є вміння творчо використовувати набуті знання, здатність удосконалювати свою майстерність. Підкреслимо, що такі знання необхідні студентам для узгодження власних можливостей (суб'єктивні фактори) та вимог певної професійної діяльності (об'єктивні умови). Саме механізм узгодження і лежить в основі цієї діяльності. На це при визначенні завдань вибору професії звертав увагу Є. Климов. Він стверджував, що такий вибір повинен бути урівноваженим з великою кількістю об'єктивних і суб'єктивних умов та суб'єктивних факторів [2]. Тому в дослідженні психолого-педагогічних умов професійного самовизначення та професійної адаптації студентів враховуються зміни масштабів цілісності навчально-виховного процесу, оскільки сфери духовної та професійної культури, професійної освіти та виховання все більше інтегруються з природним та соціальним середовищем.

На думку В. Комарова, професійна адаптація розглядається як активний процес пристосування молодого працівника до конкретного виду діяльності, до нового соціального оточення, умов праці й особливостей конкретного фаху [3, с. 57], що ж стосується предмету нашого наукового пошуку, то особливістю професійної адаптації є те, що вона відбувається в специфічних умовах довгострокового перебування без сім'ї, обмеженого кола спілкування, праці в колективі представників різних країн, виконання професійних завдань у відкритому морі тощо. Розширення масштабів і соціальної бази адаптивної діяльності, викликане соціально-економічними змінами у всіх сферах життя країни, можна віднести до однієї з важливих характеристик суспільства на сучасному етапі. Урахування цієї тенденції у навчально-виховному процесі ВНЗ вимагає інноваційного підходу до розв'язання завдань фахової підготовки майбутніх фахівців морської галузі.

Професійна підготовка найчастіше розглядається науковцями як певний рівень розвитку здібностей, знань, умінь, навичок особистості в

конкретній сфері професійної діяльності. Зауважимо, що успішне (або ускладнене) протікання професійної підготовки молодого людини залежить від того, сприятливі або несприятливі умови склалися для задоволення адаптивної потреби. Відповідно до структури останньої, до таких умов відносять: поінформованість студентів про умови навчання за обраним фахом; порівняння життєвих цілей індивіда з обраною професією, а також наявність на ринку праці можливостей для успішної трудової діяльності. Отже, наявність і повнота прояву сукупності умов, необхідних для ефективної організації навчального процесу, визначають якість професійної підготовки студентів. Що ж стосується студентів навчальних закладів, які готують кадри для морського флоту, то особливим є спрямування їх на роботу в особливих умовах, навіть в умовах певного ризику для життя, на розуміння масштабних змін на ринку праці, на постійне поповненні знань з іноземних мов тощо.

Одним зі шляхів розв'язання окресленої проблеми є процес творчої діяльності, яка активізує розвиток професійних якостей особистості, виступає гарантом формування потреби постійного пошуку, накопичення знань, самостійного використання їх у процесі професійної діяльності, що необхідно для постійного професійного зростання особистості з урахуванням вимог ринку праці. Потреба у переорієнтації навчального процесу майбутніх фахівців морської галузі на розвиток пізнавальної, творчої діяльності є нагальною, яка може бути вирішена і через творення відповідного науково-дослідницького середовища, в якому високий рівень професійної майстерності досягається лише за умов, коли виникає і реалізується потреба професійного саморозвитку і самовдосконалення студентів у процесі як практичної діяльності, так і науково-дослідної роботи.

Численні психолого-педагогічні дослідження переконливо доводять, що через систему науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах морського профілю вирішується ціла низка важливих навчально-виховних завдань, причому не тільки професійних, але й загальних, тому що особистісні та професійні цінності людини значною мірою «співпадають» між собою. Це зокрема стосується моральних і професійних цінностей, відповідальності і професійної відповідальності, науково-дослідницької компетентності та ін. Адже здобуті студентом знання, уміння, навички, прогресивні зміни в його інтелектуальному, духовному, науковому розвитку, з одного боку, є результатом його різнопланового ділового спілкування, з іншого – продуктом його навчально-пізнавальної і творчої діяльності.

Науково-практичною основою дослідження процесу професійної підготовки студентської молоді є процесуальні підходи, де відображаються структура й динаміка діяльності, у тому числі потреби, цінності, оцінки, тобто творчий, праксиологічний аспект підготовки фахівця (табл. 1).

Таблиця 1

Взаємодія організаційно-процесуальних і особистісних структур у процесі професійної підготовки студентів

Зовнішня організаційно-процесуальна структура	Внутрішня структура якостей особистості
1. Профорієнтація, базова професійна освіта (мета і результат: інтерес до професійної діяльності)	а) мотивація оволодіння професією; б) профвідбір: знання, уміння, навички; в) здібність до певного виду діяльності.
2. Спеціальна і фахова підготовка (мета й основний результат: нова якість – компетентність)	а) компетентність: знання, уміння, навички; б) інтерес і потреба у творчій діяльності; в) формування творчого професійного мислення; г) естетичні почуття, смаки, ідеали.
3. Діалогова взаємодія-спілкування в системі «викладач-студент» (мета й основний результат: установка на самопізнання і самовдосконалення)	а) установка на створення позитивного емоційного фону навчально-виховного процесу; б) потреба у самовдосконаленні; в) установка на самопізнання, рефлексія знань і досвіду.
4. Практика (результат: установка на розвиток професіоналізму)	а) самоактуалізація, самопізнання, самоідентифікація, установка на професійну діяльність; б) рефлексія знань і досвіду; в) емпатія і відчуття відповідальності.
5. Самостійна творча діяльність у контексті теорії тендеру (результат: високий рівень професійної культури, професіоналізму і установка на неперервну професійну освіту)	а) розвиток професійної майстерності; б) розвиток професійної рефлексії; в) реалізація професіоналізму в підприємницькій діяльності; г) лідерство.

Визначаючи професійну підготовку студентів вищих навчальних закладів морського профілю як процес, можна виділити таку характеристику стану особистості, як її адаптованість до професійної діяльності, тобто такий стан взаємовідносин особистості й професії, коли особистість без зовнішніх і внутрішніх конфліктів на високому рівні творчо працює в системі навчально-виховної роботи, задовольняє свої соціальні потреби, переживає стан самоствердження і своєрідного вираження власних творчих здібностей у процесі діяльності, зокрема наукової. Професійна діяльність завжди містить репродуктивну й творчу частини з переважанням останньої. Репродуктивний початок професійної діяльності складається із соціального й особистісного досвіду, творчий передбачає функцію його примноження. Обмін досвідом у спільній навчально-виховній діяльності викладача і студентів морських освітніх закладів, опанування ними засобами діяльності перетворює їх індивідуальний досвід у певне професійно-соціальне надбання. Цей постійний

процес обміну знаннями й уміннями є суттєвою стороною навчально-виховної, науково-дослідницької діяльності, що впливає на якість професійної підготовки особистості.

Традиційний за змістом навчально-виховний процес, який включає і науковий пошук, є інноваційним за формами проведення, що дає можливість студентам демонструвати зрілу професійну, виконавську майстерність, творче ставлення до справи. Такий підхід спрямовує зусилля педагогічних працівників на пошук інноваційних методик і сприяє успішній професійній підготовці студентів. Ефективність професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі полягає в діалектичній єдності процесу навчання і виховання, забезпеченні тісного взаємозв'язку професійної підготовки із науково-дослідницькою роботою.

Розділяючи погляди Н. Кузьміної, виділяємо такі процесуальні компоненти навчально-виховної діяльності у вищому навчальному закладі: діагностичний, проектувально-цільовий, організаційний, стимуловально-спонукальний, контрольно-оцінний, науково-пошуковий, які можна розглядати як етапи якісної професійної підготовки студентів [4]. На основі узагальненого практичного досвіду ВНЗ у таблиці 2 представлено організацію навчально-виховної діяльності зі студентською молоддю, що включає процесуальну й результативну сфери. За даними таблиці можна констатувати, що навчально-виховна робота зі студентами є успішною за умови наявності таких компонентів, як: науково-пізнавальний, координуючий, реалізуючий, узагальнюючий, перспективний, кожний з яких є частиною спільного процесу з виокремленням параметрів процесуальної та результативної сфери.

Таблиця 2

**Організація навчально-виховної діяльності
зі студентською молоддю**

Компоненти сфери	Процесуальна сфера	Результативна сфера
Науково-пізнавальний	Інформаційна обізнаність	Підвищення зацікавленості студентів обраним фахом
Координуючий	Подолання суспільних стереотипів і труднощів	Поєднання мотиву-цілі з мотивом-стимулом; виховання лідерських якостей
Реалізуючий	Набуття навичок і доведення їх до рівня вміння	Формування професійно значущих якостей, способів ефективною реалізації власних здібностей
Узагальнюючий	Забезпечення умов самореалізації відповідно до потенційних можливостей	Виховання цілеспрямованості адекватної самооцінки, ціннісних орієнтацій
Перспективний	Розширення кола актуальних можливостей на ринку праці	Підвищення фахового рівня та набуття суміжних професій

У дослідженнях, присвячених професійній підготовці студентів, розглядаються загальнодидактичні, психологічні, організаційно-діяльнісні, науково-дослідницькі, методичні, логічні та інші аспекти цієї діяльності, розкрито окремі аспекти досліджуваної проблеми, особливо в пошуковій діяльності. На якість знань впливає технологічне забезпечення творчої аудиторної та позааудиторної пізнавальної діяльності студентів, тобто створення освітнього відповідного науково-дослідницького середовища, яке постає як цілісна педагогічна система і враховує індивідуальні інтереси, здібності та нахили студентів, а завдання професійної підготовки реалізується на засадах суб'єкт-суб'єктних відносин, на принципах науковості, співтворчості, співпраці.

Сьогодні простежується прерогатива вдосконалення професійної підготовки молоді у вищих навчальних закладах за умови створення інноваційного середовища, що істотно вплине на конкурентоспроможність фахівців у світовому вимірі. Одним із важливих положень Болонського процесу є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання випускників мають бути застосовані й практично використані європейським ринком праці. Саме такий підхід найбільш повно має реалізуватися в навчальних закладах морського профілю. У контексті зазначеного необхідно передбачити оновлення змісту освіти, методичного, наукового, інформаційного забезпечення навчально-виховного процесу, входження України в трансконтинентальну систему комп'ютерної інформації, що буде сприяти привабливості та конкурентоспроможності на світовому ринку праці випускників ВНЗ морського профілю України як компетентних фахівців.

Майбутній фахівець має бути підготовленим до активної науково-творчої, професійної і соціальної діяльності, яка б сприяла прогресу суспільного розвитку, та повинен вміти самостійно здобувати нові знання, контролювати і коригувати знайдене. У цьому контексті завдання професійного становлення полягає у створенні в навчальних закладах адекватних умов, зокрема і науково-дослідницького середовища, яке б сприяло активізації процесу якості підготовки і формування майбутніх фахівців, які б успішно вирішували актуальні завдання економічного зростання відповідних галузей, як в Україні, так і світі. За цих умов студенти навчаються свідомо оцінювати суспільні процеси й сучасні проблеми, тенденції світового розвитку, мати високі моральні якості, навички організаторської та управлінської діяльності, вміти приймати професійні рішення з урахуванням особистісних і соціальних наслідків.

Таким чином, можна виділити такі підсистеми управління професійною підготовкою у навчально-виховному процесі ВНЗ морського профілю:

- перша підсистема – оперативне управління, яке здійснюється у процесі профорієнтації і передбачає набір абітурієнтів, а також

адаптацію першокурсників та організацію ефективної взаємодії викладачів і студентів;

- друга підсистема – це управління навчально-виховним процесом, здійснення якісної професійної підготовки за роками навчання, організація творчої позааудиторної роботи зі студентською молоддю з орієнтацією на розвиток творчого потенціалу майбутніх фахівців;
- третя підсистема – творення науково-дослідницького середовища, в якому майбутні фахівці можуть успішно займатися різними видами науково-дослідної роботи;
- четверта підсистема – управління практичною підготовкою, набуття навичок та умінь за фахом, досягнення відповідного рівня компетентності;
- п'ята підсистема – управління працевлаштуванням.

Кінцевий результат фахової підготовки багато в чому залежить від наступності, змісту й методології всіх підсистем управління професійною діяльністю, починаючи від профорієнтації і завершуючи працевлаштуванням. Підвищення конкурентоспроможності випускників на ринку праці визначається рівнем професійної придатності, якістю професійної підготовки й мірою адаптованості в нових економічних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Климов Е. А. Введение в психологию труда / Е. А. Климов. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 197 с.
2. Комаров В. А. Социально-профессиональная адаптация молодежи / В. А. Комаров // Педагогическое образование и наука. – 2003. – № 1. – С. 56–58.
3. Кузьмина Н. В. Способности, одаренности, талант учителя / Н. В. Кузьмина. – Л. : Знание, 1985. – 32 с.
4. Сериков В. В. Личностно ориентированное образование / В. В. Суриков // Педагогика. – 1994. – № 5. – С. 16–21.